

İmkânsız Vazife: Hürriyet, Tesanüt ve Refah*

Ralf Dahrendorf**

1. Birinci Dünyanın Müdafası

Birinci Dünya neresidir? Böyle bir isimlendirilme yapıldı mı? Yoksa bu isimlendirme, bu Dünyayı, artık kaybolmaya yüz tutan komünist baskının İkinci Dünyası ile sefalet, çaresizlik ve ümitsizliğin üçüncü (ve sonraları Dördüncü) Dünyasından ayırmak için mi? Ne olursa olsun, iyi zamanlarında yaşamak için hiç de fena bir yer olmayan, Birinci Dünyayı bir kalemde silip atmamız mümkün değil. Bu Dünya, gelişme çağlarında üç sosyal hasleti bir araya getirmişti:

- Hem nüfusun büyük kısmına iyi geçim imkânı sağlayan, hem de henüz refah içinde olmayan herkese fırsat kapılarını açık tutan, istikrarlı büyüme hızlarına sahip millî ekonomiler;

- İnsanların yaşadığı cemaatleri (Gemeinschaften) tahrip etmeden, statü düşüncesinden sözleşme düşüncesine, sorgulanmayan bağımlılıktan eleştirel bireyciliğe geçişi gerçekleştiren cemiyetler (Gesellschaften);
- Demokrasi -bilhassa hükümetleri seçme ve sona erdirmeye hakkı vasıtasıyla, hukuk devleti ilkesini siyasî katılım formlarının tamamıyla bağdaştıran bir siyasî birlik (politische Gemeinwesen).

Haklı olarak, böylesine müreffeh, medenî ve aydınlanmış ülkelerin ne zaman ve nerede mevcut olduğu sorulabilir. Bu soruya, genellikle kısaltmaların arkasına saklanılarak ve OECD (İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) ülkelerine işaret edilerek cevap verilir. Ben, böyle bir kolaycılığa kaçmadan, somut misaller vermek istiyorum. Misallerden birisi, Roosevelt-Kennedy dönemi ve bundan önceki ve sonraki önemli bir zaman dilimi için Birleşik Devletlerdir. Dünyanın dört bir yanından on milyonlarca insan, Amerika'da yaşamayı hayâl ediyor ve bu rüyayı gerçekleştirmek için büyük meşakkati göze alıyordu. Bir ülkenin, göçmenler nezdinde böylesine muazzam bir cazibesinin

** 1929 doğumlu. Alman asıllı sosyolog ve siyasetçi, Hamburg'da felsefe ve filoloji tahsilinden sonra 1952 yılında Karl Marks hakkında bir çalışması ile doktor unvanı aldı. Ayrıca London School of Economics'te sosyoloji öğrenimi gördü. 1958-1969 Hamburg, Tübingen ve Konstanz Üniversitelerinde profesör, 1968-69 ilçe meclisi üyesi, 1967-88 FDP milletvekili, 1969/70 Dışişleri Bakanlığında parlamenter devlet sekreteri, 1970-74 Avrupa Topluluğu Komisyonu üyesi, 1974-1984 London School of Economics yöneticisi, 1987'den beri Oxford St. Anthony's College rektörü, 1993'ten bu yana Lord.

olması, herhalde onun sosyal refah seviyesi bakımından kötü gösterge değildir. Sadece Birleşik Devletler mi? Diğer ülkelerin durumu da pek farklı değildi. Mesela Büyük Britanya, İrlandalılar, tehcir edilen Yahudiler ve daha fakir kolonilerden kaynaklanan göçler dikkate alınmazsa, uzunca bir dönem Birleşik Devletlerden daha dengeli bir göçmen hareketine sahip olmuştu. Görüldüğü gibi, bu cazibe, yüzyılın büyük kısmında Birinci Dünyaya ait bir özellikti. İngiliz İmparatorluğu, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve muhtelif bazı küçük bölgeler de bu dünyaya dahildi. İsviçre, İsveç ve diğer İskandinav ülkeleri gibi bazı küçük Avrupa devletleri de bu listeye ilâve edilmelidir. 50'li yıllara gelindiğinde, OEEC (Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilatı) OECD'ye dönüşürken Batı Avrupa'nın büyük bir bölümü bu mutlu azınlığın "happy few" içinde yer alıyordu.

Birinci Dünya ülkelerinin ayırt edici özellikleri şunlardı: yüksek düzeyde iktisadî fırsat eşitliği, yurttaş toplumu¹ ve siyasî hürriyetler. Ciddî bir analiz için, aslında tek bir tahlile tabi tutulabilecek, *üç büyük sınırlandırma* yapmalıyız. Birinci Dünya, en iyi zamanlarında bile mükemmel değildi. Toplumun bazı kesimleri için, kazanç ve fırsat kapıları kapalıydı. Birleşik Devletler tarihi -iç savaştan yurttaşlık hakları hareketlerine ve günümüzdeki sosyal bakım-dan ihmal edilmişlere kadar- dışlanmaya karşı verilen uzun mücadelelerin tarihidir. Fakat, genellikle bu çatışmaları ülkenin müesseseleri içinde halletmek mümkündür. Çatışmalar bizzat muhatapları tarafından çözümlenmek durumunda değildi; tarafların Yüksek Adalet Divanı gibi hamileri vardı. Yine de Amerikan toplumu hiçbir zaman, ekonomik fırsatlar, sosyal eşit haklar ve politik katılım bakımından mükemmele yaklaşan bir durumda dahi olmadı. Bugüne kadar Amerika başkanının seçme hakkına sahip nüfusun en fazla % 15'i tarafından

seçilmiş olması, sayısız ürkütücü misallerden sadece birisidir.

Birleşik Devletlerin zayıf yanları hemen fark edilebiliyor. Oysa, İngiltere, Avustralya, İsviçre ve İsveç'in durumu çok daha kötüydü: İktisadî eşitsizlik, vaat edilen vatandaşlık statüsünün çok sayıda insan için erişilemez olması demektir. Sosyal çatışmalar çok sertti. Toplum içindeki bütün insanların temel eşitliğini gerçekleştirmek için onyıllar boyunca iç kavgaların -o zamanların isimlendirmesiyle sınıf mücadelelerinin- yaşanması gerekti. Hatta, iki modern savaş bile bunun için yapıldı. Çünkü, kulağa korkunç gelse de, nüfusun tamamının iştirak ettiği modern savaştan daha büyük bir sosyal eşitleyici yoktu. Bunun için, İkinci Savaşın "total savaş" olarak isimlendirilmesi tesadüf değildir.

Bu savaşlar büyük demokrasiler arasında yaşanmadı: Medenileşmiş ve daha az medenileşmiş ülkeler, başka bir ifade ile fırsat taleplerini her şeye dönüştürebilen ülkelerle, henüz bunun uzağında bulunan ülkeler kendi içlerinde, birbirlerine karşı savaştı. Bu hususu, bilinçli olarak bilhassa vurguluyor ve bunu genel bir tezle tamamlamak istiyorum: *Barış için en büyük tehdit yoksulluk, bağımlılık ve hürriyetsizlik döngüsünden, bizim Birinci Dünyada sahip olduğumuz her türlü hayat şansına geçiş halindeki ülkelere gelmektedir.* Eğer insanların ufkuna erişilemez fırsatlar konursa, eğer iktisadî gelişme hızlandığı halde sosyal ve siyasî gelişme gerilerse, kin/haset ve sorumsuzluğun bir karışımı ortaya çıkar. Bu karışım şiddet için çok uygun bir zemindir. Bu şiddet, ferdi ve hedefsiz olabilir. Bu şiddetin kolektif ve görünürde daha müreffeh komşulara ya da başarılı yabancılara, ya da her ikisine birden yönelmesi de mümkündür. Siyasî demokrasiyle ahenk içindeki bir iktisadî gelişme ve yurttaş toplumu büyük ihtimalle daha fazla müsamahaya ve barışçı uluslararası ilişkilere

yol açar. Ancak, bu noktaya giden yol tuzak ve yanılgılarla doludur. Thorstein Veblen'in 1915 tarihli bir kitabının başlığı ile söylersek, *Kayzerlik Almanyası ve Sanayi Devrimi* sadece bu konudaki misallerden biridir. Geleneksel bir ülke ne zaman kendini bu yola koyarsa, geride kalanlar için umut kadar tasa için de birçok sebep vardır.

Tabii ki bu diğer herkesin yoksulluğa mahkûm olduğu anlamına gelmez: Tam aksine. Benim Birinci Dünyaya dair tezlerimin *ikinci sınırlandırması* şöyledir; *yurttaş toplumuna aidiyet statüsü kaçınılmaz biçimde imtiyazlarla birlikte*dir. Bu durum hem münferit bir ülke için -bu bağlamda, imtiyazlandırma her zaman diğerlerinin yurttaş statüsünü tanımamak anlamına gelmektedir- hem de uluslararası alanda geçerlidir. İnsanlığın bir kısmı yoksul ve üstelik dünya pazarının dışında yaşaması sebebiyle için yoksul kalmaya mahkûm olduğu müddetçe, refah her yerde adil olmayan bir imtiyaz olarak kalır. İnsanlığın bir kısmı sosyal ve siyasî katılım hakkına sahip olmadığı müddetçe, diğerlerinin hakları meşru kabul edilemez. Bariyerlerin bulunmadığı bir evrende, görece tesadüfi eşitsizliğin aksine, sistematik eşitsizlik Birinci Dünyanın medenilik iddiaları ile bağdaşmaz.

Bu ahlâkî bir tespit. Ama bundan ibaret değil. Mesela, göçmen meselesini ele alalım. Hür ülkeler bakımından, insanların serbest dolaşımının tahdit edilmesi prensip olarak kabul edilemez. Buna karşılık, meselâ İsviçre'nin her isteyenin aynı şartlarla İsviçre'de yerleşebilmesine müsaade etmesi halinde, kendi vatandaşlarının hayat kalitesini tehlikeye atacağı söylenebilir. O halde ne yapılacaktır? Sadece, İsviçre vatandaşlarının yapmaktan kaçındıkları işlerde çalışmak suretiyle faydalı bir katkı sağlayabilecek bazılarının gelmesine müsaade edilebilir. Bunlar, seçme hakkına sahip olmayan ve kısa zamanda evlerine

gönderilebilecek ikinci sınıf vatandaşlar olacaktır. Bu durumda dahi pek çoğunun ülkeye girmesine müsaade edilmeyecektir. Diğer yandan, bu siyasetin uygulanması sadece sınırda değil ülke içinde de ciddi bir takip sisteminin kurulmasını zorunlu kılacaktır. Birinci Dünyanın birçok ülkesinde ilticacıların yaşadıkları utandırıcı tecrübeler, bu ülkelerin medeniliğe dair iddialarını yerle bir etmektedir. Meselenin kolay bir çözümü yoktur.

Tek ve diğerlerinin hepsinden daha basit bir çözüm var: Üniverselleşme... Birinci Dünyanın müktesebatı dünyanın geri kalan kısımlarına yayılmalıdır. Genellikle bu süreç *gelişme* olarak isimlendirilir. Diğer meseleler bu kapsamlı sorunsallaştırma kompleksi içinde ele alınabilir. Bugün kesinlikle biliyoruz ki, iktisadî ve sosyal gelişme bir ülkenin kendi çabaları kadar dış yardıma da bağlıdır. Yine biliyoruz ki, öncelikle Asya'da ama aynı zamanda Latin Amerika'da büyük ülkeler ekonomik gelişmede öylesine başarılı olmuşlardır ki, Birinci Dünya bunlarda bir tehdit görmektedir. Bugün, Üçüncü Dünya denildiğinde kastedilen genellikle Afrika'dır. Hatta Tunus ya da Güney Afrika bile Üçüncü Dünyadan sayılmaz. Yani gelişme mümkündür ve gerçekleşmektedir.

Aslında bu süreç sadece riskli değil, aynı zamanda uzun ve meşakkatli bir süreçtir. İnsanlığa tarihin en tehlikeli safhalarını hediye etmektedir: Malûm isimlendirmeye nüfus patlaması; gelişmiş silahlarla artan askeri saldırganlık tehlikeleri; militan entegrizm (bu Fransızca kavramı "Fundamentalizm" ile karşılamak gerekir, çünkü bu kavram dinî ve dünyevî olanın ayrılmazlığının altını çizer.); mallar ve aynı zamanda insanlar üzerinde himayecilik... Bu bahtsızlıklar gelişmenin erken safhalarının muhtemel ve genellikle reel yan ürünleridir. Bunlar nesiller boyu devam eder. İki nesil mi? Üç nesil mi? Her halükârda daha uzunca bir müddet. Yine de bu süreç gereklidir.

Gerekliliğinin sebebi tarihin gizli elini gidişata dahil etmesi değildir. Popperci düşünce tarzım bu tür bir Hegelyencilığe uzaktır. Gereklidir, çünkü aydınlanmış ve medeni bir toplumun değerleri, imtiyazların haklar yoluyla herkes için geçerli hale getirilmesini icap ettirir. Eğer bir dünya toplumuna aidiyetin verdiği güç buna yetmezse, bu en azından vatandaşlık haklarının dünyadaki bütün insanlar için geçerli hale getirilmesiyle gerçekleştirilmelidir.

Bu sınırlandırmalara bir üçüncüsü eklendiğinde, makalenin başındaki zahiren parıltılı resim muğlak ve karanlık hale geliverir. Bu *üçüncü sınırlandırma* daha çok Karl Popper, ya da ondan çok daha önce Heraklit ile ilgilidir: *panta rei- her şey akar/değişir*. Hiçbir şey kalıcı değildir. Refahın, yurttaş toplumunun ve demokrasinin bereketleri de bu kaideye tabidir. Bunun içindir ki, Birleşik Devletler, Büyük Britanya, İsveç ve hatta İsviçre'nin müktesebatı için genellikle geçmiş zaman kipini kullanıyorum. Bazen altın devirlerin geride kaldığı veya en azından ciddi bir tehlide maruz kaldığı duygusu hakim olur. Bu yazıda, Birinci Dünyanın maruz kaldığı bu tehditleri ele almaya ve sonra bunların etkileri -belki de sebepleri- ile mücadele konusunda mütevazı birkaç teklif getirmeye çalıştım.

Pembe bir tablo çizmeden söylemek gerekirse, OECD ülkeleri, vatandaşlarının iktisadî imkânlarının sapkın alternatiflere yol açtığı bir noktaya gelmişlerdir. Geline bu noktada, daima genişleyen dünya piyasalarında rekabet gücünü muhafaza etmek için yurttaş toplumunu telafisi imkânsız zararlara uğratabilecek adımlar atılmak durumundadır. Buna razı olmadıkları takdirde, vatandaş haklarını ve siyasî katılımı sınırlandırmaktan başka alternatifleri yoktur. Bu ise yeni bir otoriterizmin yayılmasından daha hafif bir şey değildir. *Gelecek on yılda*

Birinci Dünyanın en mühim vazifesi refah, sosyal bütünlük ve siyasî hürriyetten oluşan dairenin kareleştirilmesi olacaktır. Dairenin kare haline getirilmesi imkânsızdır. Ama buna yaklaşılabılır. Sosyal tatmin "social well-being" konusunda realist bir proje de daha fazlası hedef almazdı.

Belki de bu labirentten çıkış yolunu ilk olarak bulanlar, pek çoğu bu konuda gerekli şartların çok uzağında olan ve seçkinler dairesi içinde yer almayan ülkeler olacaktır. Hangileri? Büyük ihtimalle Avrupa ve Amerika'nın sıkıntı ve zaafı ile hemhal olacak olan Meksika ya da Latin Amerika'nın destan yarıcılarını mı? Üç vazifenin (refah, sosyal tesanüt ve hürriyet) tamamı ile mücadele etmek zorunda olan Eski İkinci Dünyanın post-komünistleri mi? Burada tarif edilen problematiği tamamıyla görmezden gelen, hukuk devleti ve siyasî demokrasi için gerekli bedelleri ödeme konusunda hiçbir şey yapmadan, *güçlü bir sosyal bütünlük içinde yüksek iktisadî gelişme* sağlamaya gayret eden Asya kaplanları ya da devleri mi? Çin mi? Görüldüğü gibi, eğer bu projede (refah, tesanüt ve hürriyetin ahengi) ısrarlıysak, tekrar OECD ülkelerine ve uzaktaki Japonya'ya geri dönmekten başka çaremiz yok.

2. Küreselleşme: Zorlama ve Alternatifler

Ekonomi, toplum ve siyasî sistemi birbirlerinden bağımsız olarak ele almak belki mümkündür. Hatta, pratikte genellikle böyle yapılır. İktisadî büyüme, OECD hükümetlerinin gündemlerinin en üst sırasında yer alır. Bunların danışmanları - memurlar ve bilim adamları- da diğer bakış açılarını pek gündeme getirmezler. Çözüm deregölasyon mudur? Enflasyon -mekanizma için- uygun bir yağlama vasıtası mıdır? Büyümeyi tahrik etmek, zafiyete uğratmamak için en iyi vergilendirme nasıl olmalıdır? İktisadî siyasî bir ideoloji kabul

eden ekonomizmin müdafileri sosyal faktörleri reddetmekle kalmaz, aynı zamanda bunları küçümserler: İnsanların sadece kendilerini düşünmelerini sağlamak isteyen bir bayan başbakan (Teacher) “Toplum diye bir şey yoktur” tespitini yapmadı mı?

1968 ve onunla ilgili her şey sebebiyle sosyologlara özel bir şüphe ile bakıldığı bugün, tam da günümüzde, toplum için müdafî eksikliği bulunmamaktadır. Modern toplumların çözülmesi ve yıkılması, başlangıcı bir yüzyıldan da geriye giden bir konudur: Anomi, intihar, suç; ailenin dağılması, dinin kaybolması.. bunların hepsi cemaatin “Gemeinschaft” tekrar kabul edilebilir bir kavram haline gelmesinden çok öncesine ait konulardı. Siyasî sistemle ilgili gelişmeler bağlamında, demokrasi siyaset biliminin mevcudiyetinden bu yana kriz içindedir. “Yönetilebilirlik” 70’li yıllarda konu haline gelmişti; ama bilim adamları ve siyasetçiler çok daha önceleri insanların neden işsiz olduklarında ya da borsa çöktüğünde demokrasiden vazgeçtikleri konusunda kafa yormuşlardı.

Bu düşünceler, tarihte her şeyin yegane olduğuna dair yanlış bir kabulden sakınmak için yeterli olsa gerektir. Aslında bunun karşıtı olan görüş, yani tarihin tekerrürden ibaret olduğu görüşü de daha az tehlikeli değildir. OECD ülkelerinde iktisadî, sosyal ve siyasî refah yeni bir tarzda ve rahatsız edici bir biçimde birbirlerine bağımlı hale geldi. Bunun sebebi, -tek bir kelime ile ifade etmek gerekirse- *küreselleşme*de aranmalı. Tecrit olmak zor, hatta birçokları bakımından imkânsız hale geldi. Bütün ekonomiler, rekabete dayalı, tek bir devasa piyasada karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde. Ekonomi topyekûn, hudut tanımadan bu sahnede sergilenen karanlık oyunlara iştirak etmeye başladı. Kimse bundan kaçınamaz. Küreselleşmenin etkileri sosyal hayatın bütün bölümlerinde kendisini hissettirmektedir.

Bu noktada kötümserler omuz silkecekler ve 90’ların sonundaki ortamda büyük ölçüde haklı olacaklardır: Küreselleşme henüz hiçbir biçimde *total* değildir. Çin gibileri dahil, bütün ekonomiler (her ne kadar milli başarısı kısmen küresel bağlantılarına dayansa da) küresel olmaktan çok millidir. Her ne kadar küreselleşmenin yeni güçlerine karşı -onu geçersiz kılmaya yönelik- bir reaksiyon olsa da, müşterek pazarlar ya da serbest ticaret bölgeleri oluşturmak için ekonomik bölgeler kurulmaktadır. Bazı ülkelerde sağlık sektörü ya da (eğitim sektörünün tamamı olmasa da) okullar gibi önemli alanlar küresel rekabet alanının dışında görünmektedir. Gerçi bu sektörlerde de küresel ekonomik değer her geçen gün daha geçerli hale gelmektedir. Küreselleşmenin yaşadığımız an karşısında ne kadar uyumsuz olduğunu göstermek için muhakkak ki yeteri kadar gerekçe bulunabilir. Fakat, bunlar zımnî biçimde “küreselleşme bu gerekçeler sebebiyle henüz gerçek gücünü gösteremiyor mu?” sorusunu da ihtiva eder.

Nasıl ve neden şimdi küreselleşme? Bu konudaki en iyi açıklamalar, çoğunlukla cevaba en yakın olanları. Soğuk savaşın sona ermesinin küreselleşmenin nedeni mi yoksa sonucu mu olduğu tartışılabilir. Muhakkak ki, eski Doğu Bloku ülkeleri artık yaşama kabiliyetini haiz değillerdi. Muhakkak ki, ulus konseptinin hızla iktisadî anlamını kaybetmesi sebeplerden birisidir. Transnasyonel işletmeler bu sürecin en önemli aktörleri arasında yer alırlar. Bu işletmeler, ciddi ve şaşırtıcı derecede kolay biçimde kendilerini mahallî ihtiyaçlara ayarlayabilmekte ve bunu dünya çapında aktif stratejik planlama ve kâr maksimizasyonu ile bağdaştırmaktadır. Sadece enformasyon teknolojisi ve mali piyasalarda birbiri ile bağlantılı iki “devrim” bile, dünyanın bu zamana kadar kısmen de olsa görmediği bir iktisadî senaryo ortaya koymaktadır. Sadece para hareketleri değil, uçak rezervasyonları gibi hizmetler ve

nihayet üretim mutad fizikî sınırların günden güne anlamını yitirdiğine işaret etmektedir. İktisadî hayatın önemli alanlarında, siyaset ve teknolojinin, piyasa zorlamalarının ve yaratıcı organizasyon biçimlerinin birlikte etkileşimiyle yepyeni bir *mekan* ortaya çıkmaktadır. Hiçbir şahıs, hiçbir işletme, hiçbir millet cezasına katlanmaksızın bu mekânı görmezden gelemez.

Peki, o halde küreselleşme ne anlama gelmektedir? Genellikle sorulmayan bir sorunun cevabı daha önemlidir: küreselleşme ne değildir, hangi anlama gelmemektedir? Michael Albert'in *Capitalism against Capitalism* (Kapitalizme Karşı Kapitalizm) kitabında gösterdiği gibi, hiçbir zaman tek bir iktisadî kültür mevcut olmamıştır. Bu husus piyasa ekonomileri için de geçerlidir. Uzun zamandır Japonya'nın Amerika'dan, Almanya'nın İngiltere'den farklı olduğunu hissediyoruz. Üstelik, -her ne kadar çok güç kavransalar da- bu farklılıklar çok derindir. Bütün dünya, Japonya'ya piyasalarını açması için baskı yapıyor. Japonya, sadece büyük ve derin zevk farklılıkları mevcut olduğu ve -samimi olursak- Japonca bir engel oluşturduğu için çok zor girilebilir bir yer değil. Almanya ve İngiltere pratikte aynı iktisadî dili kullanıyorlar. Buna rağmen İngiliz kapitalizm öğretisi kitabı ile Alman korporatizm öğretisi kitabı tamamıyla farklı tavırları ifade ediyor. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, ilkinde millî iktisat öğretisi kitabının ikincisinde ise siyasî iktisat öğretisi kitabının söz konusu olmasıdır.

Bu tür kültürel farklılıklar kaybolmayacak. Gelecekte bu farklılıkların ne derecede ülkelere mahsus kalacakları hâlâ belirsiz. Halen oluşum halindeki Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Doğu ve Güneydoğu Asya gibi bölgeler kültür alanları olarak da önemli bir birliktelik oluşturuyorlar. (Bu arada, İngiltere'nin Avrupa'ya, Japonya'nın da -belki gittikçe azalan bir biçimde- Asya'ya ait olmaması gibi, bazı

ülkelerin bu süreç içinde yer almadıkları aşıkardır.) Görüldüğü gibi, henüz kendi içinde netleşmemiş, aksine kaleydoskopvari biçimde değişen bir dünya ortaya çıkmaktadır. Bu, küreselleşmeye verilecek cevapların da farklı olacağı anlamına gelmektedir. Küresel piyasa bazı şeylerin tamamıyla aynı olmasını istese de, durum budur. Eğer bu farklılıklar olmasaydı, bu makalenin ele aldığı meselelerin de ehemmiyeti olmazdı. İktisadî büyüme, yurttaş toplumu ve siyasî hürriyetten oluşan dairenin kare haline getirilmesi üniversal bir vazifedir. Herkesin kendini buna göre ayarladığını ya da en azından bunu denediğini kabul etmek kolaycılık olur. Eğer bu kabul geçerli olsaydı, kendisini uluslararası piyasanın emrine vermeden, dairenin kare haline getirilmesine yaklaşmak herkes için mümkün olurdu.

O halde, küreselleşme hangi yeni ve kaçınılmaz şartları beraberinde getirmektedir? Ya da, başka bir ifadeyle, köhneleşmişliğe ve sefaletle düşmemek için, işletmeler, ülkeler ve bölgeler ne yapmak mecburiyetindedir? İktisadî aktörler, diğerlerinden çok daha fazla olarak bir moda kelimeyi, esnekliği kullanmalıdır. *Esneklik* kavramı aslında zahmete değer bir şeyleri ifade etmelidir. Ne var ki, bir çokları için bu kavram ödedikleri bedel demektir. Ayrıca bu kavram o kadar çok yan anlamlara sahiptir ki tek bir anlama indirgemek çok zordur. Yine de dünya piyasası içinde yer alan şirketler yeteri kadar esnek olmadan ayakta kalamazlar. Esneklik ilk planda katı yapıların bertaraf edilmesi anlamına gelmektedir.

Hükümetler bakımından, deregülasyon ve daha az müdahale genellikle daha fazla esnekliği beraberinde getirir. Birçokları işletmeler ve fertler için daha az vergi yükünden bahsedebilirdi. Esneklik, istihdam piyasasındaki sınırlamaların artan bir şekilde gevşetilmesi biçiminde anlaşılmalıdır. İşgücü daha kolay işe alınabilmekte ve işten

çıkartılabilmektedir; ücretler düşebilmekte ya da yükselebilmektedir; daima daha fazla part-time işler ve süreli iş sözleşmeleri söz konusudur; işçilerden mesleklerini, işverenlerden de işletme kuruluş yerlerini gönüllü olarak değiştirmeleri beklenmektedir. Bütün bu aktörler esnek olmalıdır. Müteşebbisler bakımından ise, Schumpeter'in tabiriyle "yaratıcı tahribat" kabiliyeti ile idealize edilmiş müteşebbis figürü anlamlı hale gelmektedir. Buna göre esneklik, teknolojik değişimleri kabul etmek ve bunlara süratli tepki vermek demektir. Pazarlamada esneklik, bir fırsatın bulunduğu yerde aktif olup aksi halde süratle oradan kaçmak demektir. Bütün bunlar samimi görünmektedir. Tıpkı bu bağlamda akla gelen sloganlar, yani yapısal uyum, etkinlik artırımı, rekabet edebilme kabiliyeti ve görünürde sınırsız verimlilik artışı gibi.

Oysa aralarında tercihte bulunabilecek alternatifler, en azından teorik olarak mevcuttur. Pratikte tercihlerin durumlar, gelenekler ya da ihtiyaçlar tarafından etkilenmesi ihtimali oldukça büyüktür. Ben, sadece bu bağlamda önemli olan iki misali ifade etmek istiyorum. Her şeyden önce düşük ücretlerin geçerli olduğu bir ekonomi ile kalifiye işgücü kullanan bir ekonomi arasında bir tercih söz konusudur. Fiiliyatta birçok ülke orta yolu takip edecektir. Ancak bu tercihin tatbikatında önemli farklılıklar olacaktır. Düşük ücretli ekonomiler, rakiplerine avantaj sağlayarak dünya pazarı içindeki yerlerini muhafaza etmektedir. Onların malları daha ucuzdur, ne var ki çalışanları da daha fakirdir. Çoğu zaman başarıya giden yegane yolun bu olduğu iddia edilir. Ne var ki, her şey böylesine radikal bir ekonomizmin yanılığın başka bir şey olmadığını gösteriyor. Yüksek vasıflı işgücü de aynı biçimde rekabet avantajı olabilir. Bu, sadece onların yüksek vasıfları ya da onlarla teknolojik ilerleme sağlanabildiği için değil, aynı zamanda bütün kompüterleştirmeye

rağmen belli nitelikli malların ve belli üretim şartlarının uzmanlaşmış kabiliyet ve bilgi gerektirdiği için böyledir. Hatta, belli bir noktadan itibaren bir yüksek vasıflı işçi, aynı neticeyi elde etmek için ihtiyaç duyulan beş düşük ücretli işçiden daha ucuz olabilmektedir. Alternatifler esas alındığında, meselâ Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'nın düşük ücret istikametinde yol aldıkları, buna karşılık Japonya ve Almanya'nın yüksek vasıflı işgücü tercihinde buldukları görülmektedir.

Yukarıda belirtilenlerden tamamıyla bağımsız olmayan ve daha zor kavranabilir ikinci bir alternatif söz konusudur. Bu, bir yanda düşük vergi, vergi dışı ödemeler ve buna bağlı olarak yüksek kârlar, diğer yanda ise yüksek vergi, vergi dışı ödemeler ve düşük kârlar arasındaki tercihtir. Bu konudaki tercihin yatırımlar üzerindeki etkisi, talep edilen imkânların müteşebbisler ve işçiler arasında farklı dağıldığı halde yatırımların sabit kalmasından daha nötr olabilir. Fiiliyatta düşük kârlar uzun vadeli yatırımları düşük vergi yükünden daha fazla etkilemektedir. Muhakkak ki, aslında yatırımın türü değişecektir; düşük kârlar varyantında bankalar hisse senedi piyasasında daha büyük bir rol oynayacaktır. Ya da tam tersi. Her iki opsiyonun diğer muhtemel neticeleri üzerinde düşünmek -meselâ sosyal hizmetlerin özel ya da kamusal finansmanı açısından- ilginç olurdu. Her durumda burada önemli yol ayrımları mümkündür. Bir kere daha, bu konuda fiiliyatta Anglo-Amerikan ekonomilerinin (ve onları ya da öğretti kitaplarındaki tavsiyelerini takip edenlerin) yüksek kârlar lehine düşük vergi yükünü; Japonya ve Kıta Avrupa'sının ise diğer yolu tercih ettiklerini görüyoruz.

Her ne kadar burada tercih imkânlarından söz ediyorsak da, esas önemli olanı gözden kaçırmamalıyız: Burada belirtilen alternatifler, büyük küreselleşme meselesinin sadece küçük varyasyonlarıdır. Küreselleşme

güçleri her yerde kendilerini hissettirmektedir. Esneklik baskısı -belirtilen bütün etkileşimleri ile birlikte- sürekli artmaktadır. Bir işletmenin -ya da bir ülkenin, çünkü bu tercihlerin pek çoğu hükümet meselesidir- şu ya da bu opsiyona dair tercihi belli müteakip etkileri ılımlı hale getirebilir ve diğerlerini güçlendirebilir. Ama bir şey, bir diktatörün kendisini küresel piyasadan tecrit etmesi, mümkün değildir. Tıpkı Burma veya Küba'da görüldüğü, muhtemelen Kuzey Kore'de de görüleceği gibi, eski bir sosyoekonomik çağda ısrara ve bunu sağlamaya yönelik siyasî hedefleri gerçekleştirme gayretleri uzun vadede hüsrana uğramak durumundadır.

3. Yurttaş Toplumu Baskı Altında

Küreselleşmenin yurttaş toplumu için anlamı nedir? Küreselleşme kendisini birçok bakımdan ciddiye alınması gereken bir baskı olarak göstermektedir. "Yurttaş toplumu" (Bürgergesellschaft) kavramı, içinde insanların birbirleriyle medeni biçimde ilişkiye girebildikleri ya da üyelerinin vatandaşlık statülerine sahip oldukları toplum tanımına nazaran daha muğlak bir kavram. Buna karşılık kavramın çekirdek anlamı gayet nettir: "Yurttaş toplumu" devletten değil, ihtiyaçlarımızdan ve inisiyatiflerimizden kaynaklanan içinde yaşadığımız müşterekliklerdir. Bu müşterekliklerden bir kısmı, spor kulübü ya da siyasî partiler gibi, kısa ömürlüdür. Buna karşılık -kilise ya da üniversiteler gibi- bazılarının kökleri çok gerilere uzanır ve uzun zaman mevcudiyetini devam ettirir. Yine bir kısmı da işletmeler ve mahallî birlikler/dernekler vs. gibi bizim içinde yaşadığımız ve çalıştığımız çevrelerdir. Aile de aynı biçimde yurttaş toplumunun bir unsurudur. Bu müştereklikler ağı -eğer denilebilirse, bunların yaratıcı kaosu- yurttaş toplumunu oluşturur. Yurttaş toplumu üniversal olmaktan çok uzakta olsa da, sadece uzun bir sivilizasyon sürecinin neticesi olması hasebiyle çok kıymetli bir

kazanımdır. Fakat ne yazık ki otoriter rejimler ya da küreselleşme güçleri gibi birçok tehdide maruzdur.

Küreselleşmenin sosyal tesirleri günümüzde kamusal ve bilimsel tartışmaların temel konusu haline geldi. Bilhassa Birleşik Devletler'de durum budur ve bu bir tesadüf değildir. Çünkü, Kuzey Amerika modern yurttaş toplumunun beşiğidir. Her türlü tehdit önce ve en kuvvetli biçimde orada algılanır. Tocqueville'in ya da *Federalist Paper* yazarlarının dünyası paramparça olmaya başlamıştır. Artık yeni tema, korku, şiddet ve fundamentalizmin farklı biçimleriyle eşlik ettikleri Arthur M. Schlesinger'in (Amerika'nın Çözülmesi) *The Disuniting of America*'sıdır. Amerika'nın bu konuda yalnız olmaması da meseleyi daha iyi hale getirmemektedir. Yurttaş toplumunun maruz kaldığı baskılar Amerikan anlayışları kadar Avrupa anlayışları ve hatta diğer OECD devletleri için de geçerlidir.

Ekonominin küreselleşmesi, sosyal dışlamaların yeni biçimleri ile el ele gidiyor. Gelir dağılımı uçurumları derinleşiyor. Bazıları eşitsizliğin hiçbir türünün gerçek bir yurttaş toplumu ile bağdaşmayacağına inanır. Ben daha farklı düşünüyorum. Bir toplum, insanların kendi hayat şartlarını kendi güçleri ile iyileştirmeleri bakımından yeteri kadar açık olduğu müddetçe, eşitsizlik ümidin ve ilerlemenin bir kaynağı olabilir. Oysa karşı karşıya kaldığımız süreçte eşitsizliğin yeni bir biçimi söz konusu. Belki de bu süreci eşitsizleştirme diye tarif etmek daha isabetli olacaktır. Birisi için zirveye giden yol açılmakta, diğeri için bariyerler yükseltilmekte, uçurumlar ve parçalanmalar konulmaktadır. En alttaki yüzde 20 -evet hatta yüzde 40- daima daha az kazanırken, en üstteki yüzde 10'un -hatta yüzde 20'nin- geliri sürekli artmaktadır. Robert Reich'in ve diğer bazılarının tekliflerinin arkasında işte bu idrak vardır. Ne var ki, ABD-Başkanının çalışma bakanı bu zamana kadar bir kere

olsun bu trendi tersine çevirme mevkiinde olamadı.

Küçük ama anlamlı bir grup, yurttaş toplumu ağına dışına çıkıyor. Gidişat bu yönde. Bunlar için “alt sınıf” (Unterklasse) kavramını kullanmak doğru olmaz. Çok tartışılan ve herkes tarafından kabul görmeyen bu kavramın sınıf teorisi çerçevesi içinde kullanılması mümkün değil. Çünkü sosyal bakımdan dışlanmış olanlar bir sınıf değil, en iyi ihtimalle farklı kaderlere sahip bir insan kategorisi olabilirler. Her ne kadar bazıları içinde buldukları çaresizlikten kurtulmayı başarabilseler de, bunların ekseriyeti resmî dünya ile, yani istihdam piyasası ile, siyasî çevre ile, toplumun geri kalanı ile irtibatlarını kaybediyor. Yüzde 5 mi? Yüzde 10 mu? Farklı sayılar veriliyor. Fakat OECD ülkelerinin birçoğunda William Julius Wilson’un “hakikî mağdurlar” «die wahrhaft Benachteiligten» diye isimlendirdiği gruplar mevcut. Aslında yurttaş olmayan, zahiri yurttaşlar. Bu tespit esasen diğer herkese karşı bir iddianamedir.

Hakikî mağdurların pek çoğunun dışlanmışlığı sadece ekonomik nitelikli değildir. Etnik aidiyetleri, milliyetleri, dinleri -ya da aşağılanmaya, yabancı düşmanlığına ve genellikle şiddete maruz kalmanın gerekçesi olan her ne varsa onlar- sebebiyle «yabancı» edilmiş ve dışlanmışlardır. Son 10 yıldan, hatta daha evvelinden beri reel ücretleri düşen ve sosyal bakımdan sürekli güçsüzleşen gruplar bu tür duyguların yeşermesi için en iyi zemini oluştururlar. Sınırlar, aynı şekilde sosyal sınırlar, en çok ve en güçlü biçimde bu sınırların en yakınındakiler tarafından hissedilir. «Etnik temizlik» dalgaları sadece Bosna-Hersek gibi savaş bölgeleri ile sınırlı olmayıp, hepimiz için muhtemel bir tehdittir.

Bunların küreselleşmeyle alâkası ne? Yeni eşitsizlik -en tepedekilerle en alttakiler arasındaki artan uçurum- bizi tekrar düşük

ücret ya da yüksek kalifikasyona götürmektedir. Vasıfları kullanılan işgücü iyi kazanıyor. Ne var ki, bu arada bu zamana kadar bir biçimde tatmin edici gelire sahip olan çoğunluk, hüsrana ve genellikle istikrarsız bir gerçek ücrete mahkûm olmaktadır. Bu insanlara, tekrar yukarı doğru ilerlemek için hiçbir yol da gözükmemektedir. Apaçık ve ifade etmesi de o derecede korkunç gerçek bazılarının istihdam edilemiyor olmasıdır. Ekonomi onların katkısı olmadan da büyüyebilir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, onlar diğerleri için kesinlikle kazanç değil, maliyet unsurudur.

Orta sınıf da bu tecrübeyi biraz daha hafifletilmiş -ama asla daha az acı verici olmayan- biçimde ve artan oranda yaşıyor. Son etkinlik artırımı cereyanı ile -bilhassa büyük işletmelerde- daha önceleri çok önem verilen orta kademe yönetime kadar bürokrasi yok edildi. Bu tür trendler istihdam dünyasında çok derin tesirlere yol açmaktadır. Kimse kâfi istihdam imkânının mevcut olduğunu iddia edemez. Aksine düzenli ücret alınan bir iş bulmak her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Bu durum herkes için kesinlikle uzun sürecek bir hedef değil. Tarımdan sonra, şimdi sanayi ve hizmetler sektörü de bir verimlilik stratosferine² mahkûm oluyor. Bu sektörlerde işgücünün yarısı ya da daha azı eskiye nazaran iki kat ya da daha fazla üretimde bulunabiliyor. Geriye kalanlar için, kişisel hizmetlerde kötü gelirli meslekler demeti ya da bazen “hizmet içi ya da hizmet üstü eğitim”, bazen “serbest çalışma” adı altında çok sayıda gizli işsizlik biçimi söz konusudur. Bunlara ilâve olarak Avrupa’da çalışma çağındaki nüfusun en azından yüzde 5’i uzun süreli işsizdir. Hatta yakın bir gelecekte bu oran yüzde 10’u bulacaktır.

Burada, benim meselem yurttaş toplumunun optimum gelişimi için gerekli şartların neler olduğu değil. Bu şartların,

sefalet ve işsizlik yoluyla baskı altında alınmasına dikkat çekmek istedim. Yurttaş toplumlari için, iş ve OECD ülkelerindeki (her tarafında olmasa da) asgari hayat standardının gerekli zemini oluşturduğu katılım fırsatları hayatî önemi haizdir. Eğer daima artan sayıda insan bu şartların dışında kalırsa, yurttaş toplumu da ortadan kaybolur.

Esnekliğin içinde yatan kararsızlıktan bahsetmiştim. Esneklik belki sertliğin zıddıdır. Ama aynı zamanda istikrarın ve güvenliğin de zıddıdır. İstikrar ve güvenliğin hangi ölçüde yurttaş toplumun bir şartı olduğu tabii ki tartışılabilir. 60'lı ve 70'li yıllarda Avrupa'nın bazı kısımlarında, güvenliğin coğrafi hareketlilik ve refah devleti çerçevesindeki anlamı konusunda fazla ileri gidildi. Amerika'nın eski tecrübeleri yüksek hareketlilik ve düşük sosyal hizmetlere rağmen toplum hayatının başarılı olabileceğini gösterdi. Oysa küreselleşmeye karşı iktisadî reaksiyonlar doğrudan istikrar ve güvenliğe yönelmektedir. İnsanların kökünden sökülüp atılması etkinlik ve rekabet kabiliyetinin bir gereği olmaktadır. Her tarafta, gündemde refah devletinin dağılması yer almaktadır.

Bu gelişmeler belki her bakımdan kötü değil. Belli bir ölçüye kadar bunlardan kaçınmak da imkânsızdır. Ama sarkaç tam aksi istikamette sona vurmaktadır. Topluluk hayatının önemli bakış açıları tahrip olmakta ve daima artan sayıda insan ferdî güvensizlik içinde yaşamaktadır. Büyük şehir merkezlerinde bunu görmek mümkündür. Alışveriş bulvarları ve pazar yerleri yerine yeşil çimenliklerin üstünde alışveriş merkezlerinin inşa edilmesiyle bu trend daha da keskinleşmektedir. Zamana bağlı ya da part-time iş akitleri genç ve sağlıklı insanlar için belli bir zaman için kabul edilebilir. Ama onlar da yaşlanacaklar ve 55 yaşında ya da daha da önce artık kullanılamayacaklarını anlamak mecburiyetinde kalacaklar. Bu

durum birçoklarını «gri panter» (grauen Panther) yapmaktadır.

Küreselleşme baskısıyla birlikte, tekrar sosyal Darvencilik de etkili olmaya başlarsa, işte bu muhassala öldürücü olur. Geride bıraktığımız 20. yüzyılın sonu, bazı bakımlardan -en azından Avrupa'da- 19. yüzyılın sonu ile şaşırtıcı benzerlikler gösteriyor. O zamanlar da bugünkü gibi, ekstrem ferdiyetçiliğin hakim olduğu bir dönem -o zamanlar Manchestertum bugün Thatcherizm- geride kalmıştı. İnsanlar birbirlerine karşı amansız bir rekabet içindeydi. En güçlüler galipler olarak devam etmişti. Ya da daha da iyisi: galipler en güçlüler olarak kabul edilmişti, ki onlar başarılarını güçlü olmalarına borçluydular. Bu durum, -bugün olduğu gibi- bir karşı harekete yol açmıştı. Bu karşı hareket 1900 yılında kolektivizm olarak isimlendirilmişti. Bu (kolektivizm) günümüzde cezalı bir kelimedir. Oysa, bugün komunitarizm ismi altındaki yeni cereyan aslında aynı hedefin peşindedir.

Esneklik, etkinlik, verimlilik ve rekabet kabiliyetinden kaynaklanan değerlerin en ağır tesiri herhalde kamu hizmetlerinin tahribatıdır. Aslında bu kavram iyi tanımlanmalıdır: burada kastedilen kamusal mekanların ve bunlarla ilgili değerlerin düşüşüdür. Hakim nabza göre şerbet temel prensibine göre, her türlü motif evvela görmezden gelindi daha sonra da hücumu uğradı. Gerçek olduğu kabul edilen, ya da mesuliyet veyahut ilgi duygusu taşıyan insanların doğru olduğuna inandıkları bu motifler, insanları bir şeyler yapmaya zorluyordu. Sahte ekonomik motif ve kriterlerin tatbikata geçirilmesi ile kamu kesimi önemli özelliklerinden arındı. Kamusal sağlık sistemi, eğitim hakkı, garanti edilmiş asgari gelir gözü dönmüş ekonomizm adına kurban edildi.

Bu karanlık resim tabii ki her şeyi göstermiyor. Birçok insanın durumu daha önce olmadığı kadar iyiye gidiyor. Onlar, sadece bulaşık makineleri ya da televizyon programları için değil, eğitim ve boş zamanların değerlendirilmesi için de çok daha fazla imkân ve alternatiflere sahip. Daha uzun yaşıyorlar. Gerçi onlar da bir şeylerden şikayetçi, ama insanlar bunu hep yaparlar. Hem belki de bu sızlanmalar beğenmedikleri şeyleri değiştirmede onlara yardımcı olur. (Albert Hirschman'ı okuyanlar bu satırlarda *Exit, Voice ve Loyalty*'den bir şeyler keşfetmiş olmalı.) Ne var ki, küresel piyasanın ekonomik gerekliliklerinin yurttaş toplumunu teşvik etmediğinden asla şüphe edilemez. Bir ikaz bu kanaate bir temel vermeli ve bizim yönelmek mecburiyetinde olduğumuz siyasî hürriyete bir köprü atmalıdır.

Alt sınıftan, gri panterden ve endişelerini dile getiren insanlardan söz ettim. Yurttaş toplumunun savunulması konusunda neden kapsamlı bir hareket yok? Geçtiğimiz 19. yüzyılın işçi hareketlerinin benzerleri nerede? Bu tür hareketler yok ve istikbalde de olmayacak. *Küreselleşmenin gerekliliklerinden çok daha gerilere giden sebeplerle, ferdiyetçilik süreci sadece yurttaş toplumunu değiştirmekle kalmadı, sosyal çatışmaların tabii karakterini de değiştirdi. Belki çok sayıda insan aynı kaderi paylaşıyor. Ancak onların çektikleri konusunda tek ve birliği teşvik edici bir açıklama, birlikte mücadele edilecek müşterek bir düşman yok.* Bunlara ilâve olarak, -ve daha da kötüsü- hakiki mağdurlar ve aynı duruma düşmekten korkması lâzım gelenler hiçbir biçimde yeni bir üretim gücü oluşturmuyorlar. Zenginler onlar olmadan da zengin olabilirler, hükümetler onların oyları olmadan da yeniden seçilebilirler ve millî gelir onlar olmadan da büyümeye devam edebilir.

Bireyselleşmiş çatışmalarla baş etmek -onları düzenlemek- asla teşkilatlanmış sınıf

mücadeleleri ya da diğer organize çatışmalardan daha kolay bir iş değildir. Hatta tam aksine çok daha zordur. İnsanlar hiçbir aidiyet duygusuna sahip olmadıklarında, kendilerini hiçbir şey için mesul hissetmediklerinde, bu tür bağların arkasında duran değerleri dikkate almak için de hiçbir sebep görmezler. "Düzen ve hukuk" talebi çok sayıda küçük kabahatlere indirgenir ve kendisi bir mesele haline gelmez. Sosyal çözülme ile ciddi bir kesiminin aktif düzensizlik içinde olması da bu durumda çok zor mesele haline getirilebilir. Genç adamlar, artan biçimde genç kadınlar ve daha niceleri başkalarına ait olarak gördükleri hakim kaideleri dikkate almak için hiçbir sebep görmemektedir. Zaten sınırına dayanmış oldukları bir topluma veda etmekte ve kendileri bir tehdit haline gelmektedirler. Bu tehdit karşısında, becerebilenler kendilerinin emniyeti için gerekli bedeli ödeyebiliyor. Bu sebeple olsa gerek, son zamanlarda hiçbir meslek alanı özel güvenlik hizmetleri kadar hızlı büyümüyor. Bu güvenceyi finanse edemeyen ise kurban haline geliyor. Bazı şeylerin feci bir biçimde kötüye gittiği, Durkheim'ın tabirleriyle anomi ve kökleşen bir güvensizlik duygusu gittikçe yayılıyor.

4. Otoriterizm Hevesleri

Sosyal çözülme ile bağlantılı uluslararası rekabet baskısı hürriyet için kaygı verici bir durumdur. İtimat, kendine itimat, çevrenin sunduğu fırsatlara itimat ve içinde yaşanılan topluluğun önemli temel kaideleri garanti edebilecek durumda olduğuna itimat, başka bir ifade ile hukuk devletine itimat hürriyetin ayrılmaz unsurlarından biridir. Bu itimat duygusunun aşınmaya başlamasıyla birlikte, hürriyet durumundan süratle herkesin herkese karşı olduğu çatışmanın ilk haline geçilir. Böyle bir anarşi durumu kimin işine gelir? Belki başkomutanın, belki dolandırıcının, belki spekülâtörün, belki de bir hami bulma şansına sahip olabilen kâhyanın, ama asla kendisi ile ilgili hiçbir

şey olmayan vatandaşın değil. Bu perspektif kimsenin, hele bir kere vatandaş olan hiçbir insanın hoşuna gitmez. Hürriyet anomiye yol açtığında, insanlar düzenlerin kurucularının irfanları hakkında şüpheye düşmeye başlar. Bir çıkış yolu ararlar: bu yol genellikle otoriteye doğru gider.

Böylesi dramatik ikazlar kapsamlı analizleri gerektirir. OECD ülkeleri artık dünyada eskisi gibi bir başlarına değiller. Küreselleşmenin aşıkâr yönlerinden birisi bu. Artık uluslararası rekabet bu ülkelerin kendi aralarında, yani Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya ile OECD içindeki bir olgu değil. Başta Asya olmak üzere, dünyanın her yanında OECD içinde yer almayan ve muhtemelen gelecekte de yer almayacak olan, yeni ve ciddiye alınması gerekli aktörler var. Bunların sayısı her geçen gün artıyor. Gelişme Çin diasporasında başladı. Hongkong, Tayvan, Kore ve Tayland kısa zaman içinde kendilerinden bahsettirmeyi başardılar. Daha sonra, Çin'in kendisi de bunlara katıldı. 1980 yılında dünya ihracatının % 5'inden daha az kısmı bu bölgeden kaynaklanırken, 1994 yılında hemen % 15'i Asya Kaplanları ve Devletleri ile Çin'den kaynaklandı. 1980'li yıllardan beri bu ülkelerin millî geliri OECD ülkelerinin üç katı kadar artmaktadır.

Bu arada Asya'nın yeni ekonomileri -ya da en azından bunları siyasî sözcüleri-, Avrupa çözümlerini benimseme noktasında hiçbir emare göstermiyorlar. Malezya Başbakanı Dr. Mahathir Muhammed *Hayır Diyebilen Asya (The Asia That Can Say No)* isimli eserinde Avrupa ve Amerikan politikası ile mücadeleyi önermektedir. (Eserin başlığı Shintaro Ishihara'nın çok satan Japonca eserini *The Japan That Can Say No* takip etmektedir.) Manathir'in tezi basit. Singapur'un eski başbakanı Lee Kwan Yew ve diğer Singapur hükümet temsilcileri de aynı tezi tekraren ifade ettiler. Tez şöyle: Asya bütün rakiplerine rağmen, kendi

değerlerinden taviz vermeksizin dünya pazarında kalabilir. Asya'da betonlaşmış büyük kentler, alt sınıflar, uyuşturucu ve suç olmayacaktır! Bazılarınca Konfüçyanizm olarak isimlendirilen sosyal birliktelik, bundan sonra da manevî zemini oluşturmaya devam edecektir. Bu manevî temel ekonomik büyümeyi engellemenin aksine onu teşvik edecektir.

Peki korkulan batılı değerlerden nasıl korunmak nasıl mümkün olacaktır? Bu soruya "güçlü hükümetler vasıtasıyla" diye cevap verilmektedir. Otoriterizm, totalitarizm demek değildir. Gerçi otoriter rejimler hiçbir aktif muhalefete tahammül edemez, ama insanlar, güç sahiplerine karşı gelmedikleri müddetçe huzur içindedir. Kendi işi ile meşgul olan ve bunun dışında mütevazı bir hayat sürdüren, kanunlara sadık vatandaşlar liderlerinin hiddetinden korkmak durumunda değildir. Otoriter rejimlerde, totaliter rejimlerde olduğu gibi her şeyin devlet tarafından kesintisiz ve total biçimde yönlendirilmesi söz konusu değildir. Böyle bir uygulama, diğerlerinin yanında, her şeyden önce başarılı ve modern bir ekonomi ile bağdaşmazdı. Fakat, hükümeti uygun güç kullanımı konusunda eleştirenler, konuşma hürriyetini iltimas ekonomisini deşifre etmek için kullananlar, seçimlerde alternatif adayları gündeme getirenler... yine de bazı zorlukları göze almalıdır. Başka bir ifade ile vatandaş hürriyetinin sınırları dar çizilmiştir.

O halde modern toplumların karşı karşıya kaldıkları alternatif, ya sosyal birliktelik olmaksızın ekonomik büyüme ve siyasî hürriyet ya da siyasî hürriyet olmaksızın ekonomik büyüme ve sosyal birliktelik durumlarından mı ibarettir? Batı modeli için, her ne kadar bazıları kabul edilemez görseler de, bazıları için daha cazip ve aynı şekilde tahammül edilebilir bir alternatif yok mudur? OECD ülkelerinde bu görüş gittikçe artan biçimde zemin kaybetmektedir. Birçok müteşebbis Asya modelinden yanadır.

Muhafazakâr siyasetçi Margaret Thatcher'den Silvio Berlusconi'ye kadar birçokları da bu yolu tercih etmiş durumda. Asya değerleri ve siyasî otoriterizm yeni hevesler haline geldi. Yeni slogan Amerikan modelini bırakmamız ve ekonomik ilerlemeyi sosyal istikrarla ve muhafazakar değerlerle bağdaştıran -Asya'daki gibi- yeni bir model aramamız biçimindedir.

Oysa mesele görüldüğü kadar yeni değil. Bu mesele, bir yüzyılı aşkın bir müddetten beri çok farklı görüntüler altında modern ekonomik gelişmeye eşlik etmektedir. Kayzer Almanya'sı da sanayi devrimini otoriter rejimlerle bağdaştırmamış mıydı? Almanya bugün bile kendisini bu temel tercihten kurtarabilmiş midir? Demokratik bir içtimai yapıya ve sivil bir topluma sahip olmadıkları halde modern iktisadî metotları kullanan ülkeler için otoriterizm gerçekten de büyük bir hevestir. (Aynı şey, bir diktatörün ya da partinin zora dayalı hakimiyetinden iktisadî ve siyasî düzeyde açık topluma geçişi gerçekleştirmek isteyen ülkeler için de geçerlidir.) Piyasa ekonomisinin tesisi başlangıçta muhataplarından kurbanlar ister. Bu malûm. Bazıları ertelenmiş bir mükafat ile yetinmek mecburiyetindedir ya da - iktisadî dille- tasarrufların oluşması müddetince fedakarlıkta bulunmalıdır. Başka bir ifade ile, tüketim yapılabilmesi için bundan evvel yatırım yapılmalıdır. Bu ülkelerdeki nüfus, gelişmiş dünya ile bağlantılı olmadan önce, düşük ücretli ağır işleri, kötü çalışma ve yaşama şartlarını göze almalıdır. Böylesi kurbanlar nadiren verilmektedir. Kaçınılmaz olduğunda ise, yine nadiren gönüllü olarak verilmektedir. Max Weber'in kapitalist ilerleme için Kalvinizmin faydası -ki bugünkü Konfüçyanizmin erken dönem bir paralelidir- tezi de, insanları emeklerinin karşılığında vazgeçmeye götürenin dini inançlar mı yoksa otoriter rejimler mi olduğu sorusunu gündeme getirir. Züht değerlerinin, güçlü bir

dünyevî iktidar olmaksızın kendilerini uygulamaya koyabildikleri bir örnek bulmak hakikaten çok zordur.

Aslında çoğu durumda bu bağlantı uzun müddet muhafaza edilemez. Bizzat kapitalizm de değişti. Tasarruftan harcamaya ve devamla borç idaresine geçti. Ama aynı zamanda toplum ve siyaset de değişime uğradı. İnsanlar (ki batı buna memnuniyetle inanmak istiyor) ürettikleri refahtan boyutu daima artan oranda pay istiyorlar. Yine insanlar kendi hayatlarını kendileri belirlemek istiyorlar. Seyahat etmek, televizyon seyretmek ve kimlerle yaşayacaklarını (komşularını) seçmek istiyorlar. Kendilerini ilgilendiren meselelerde söz hakkına sahip olmayı, seçmeyi ve bir araya gelme hakkını, bir hükümeti uzaklaştırma imkânını istiyorlar. Yurttaş toplumu ve siyasî hürriyet -eğer daha önünde değillerse- iktisadî gelişmenin sonuçlarıdır. Peki gerçekten böyle mi?

Tarih büyük teoriler için nadiren aşikar deliller getirir. Aslında yukarıda belirtilen teori de, Asya'da bilhassa Japonya'da her gün teste tabi tutulmaktadır. Birçok şey Japonya'nın *mutatis mutandis* (zaruri değişikliklerle) Batıyı takip ettiğini gösteriyor. Bu durum Asyalı siyasetçilerin Japonya'yı Birleşik Devletlerle aynı dozda eleştirmelerinin bir sebebidir. Fakat teoriler yanlış olabilir. Tarihin gidişatı determinist değil. Uluslararası rekabet baskısını yurttaş toplumunun sosyal birlikteliğinden çok geleneksel sosyal birliktelik ve otoriter bir siyasî rejimle bağdaştıran yeni bir Asyalı - esas itibariyle Çinli- balans bulunabilmesi mümkündür. Diğer yandan, Avrupa'daki siyasî karar organlarının ve Avrupalı seçmenlerin, Avrupa ve Kuzey Amerika geleneğinin alışılmış bazı hak ve hürriyetlerinden vazgeçmek mecburiyetinde kalma tehlikesi ile birlikte, Asya modeli baskısı altında buna benzer bir yolun takip edilmesini istemeleri de mümkündür. Böylesi

bir otoriterizm hevesi oldukça yaygın ve yoğun vaziyettedir. Siyasetin birçok bölümü muhtemelen bu hevese kapılabilir. Bu konuda çok sayıda misal verilebilir. Mesela gençler: gençlerin topluma entegrasyonları gittikçe daha da güçleşiyor. Ailenin veremediğini okul da veremez. İstihdam piyasası yeni girenleri beklemiyor. Çoğu bütün konumlarını kaybediyor ve gayri sosyal bir davranışı benimsiyor. Düzen çağrıları daha yüksek çıkmaya başlıyor. Millî vazifenin bir türü sadece bir başlangıç olabilir. Birisi onlara ne yapmaları gerektiğini söylemeli ve buna sadık kalmadığında cezalandırılmalıdır. İşte ilk anda herkes tarafından makul bulunacak ifade şekli bu olabilir.

Cezalandırma, bıkip usanmadan hak ve hürriyetten söz edenlerin de temel isteğidir: Kasıtlı olarak arabaları tahrip eden bir Amerikalı gence tatbik edilen dayak cezası resmi protestoya yol açsa da, batıda da birçokları tarafından gizli bir memnuniyetle karşılandı. Kızılılık sopası -Avrupa'nın bütün masalarında duyulacağı gibi- tekrar okula ve eve girmelidir. Polis daha fazla yetkiye ihtiyacı vardır. Cezaevindeki hayat gerçekten zor olmalıdır ve ölüm cezası tekrar uygulamaya konulmalıdır.

Refah devleti reforma tabi tutulmalıdır. Muhakkak ki bunun belli güçlükleri olacaktır. İşte bu güçlüklerle, öncelikle, herhangi bir zahmete girmeden diğer insanların parasıyla yaşayan asalaklar muhatap olmalıdır. Birçok insan böyle düşünülmektedir. Eğer birisi çalışmak istemiyorsa buna zorlanmalı, aksi halde hiçbir şey elde edememelidir. Çocukları ile ilgilenmeyen aileler de gerektiğinde buna zorlanmalıdır.

Bundan sonra sıra yabancıların tahriplerine gelir. Bu böyle devam edemez. Resmi okullarda yerli çocuklar çoktan azınlık halinde gelmiştir. Öğretmenler okul duasını

farklı dinlere göre okutmaktadır. İngiltere'nin tekrar İngilterelilerin, Almanya'nın tekrar Almanların ve Fransa'nın tekrar Fransızların vs. olması için bir şeyler yapılmalıdır.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak mümkün. Hatta, burada değişim konusundaki en radikal listeye yer verilmediğini belirtelim. Liste uzatılabilir, hatta bu taleplerin her biri için çok teferruatlı gerekçelendirmeler yapacak meşhur bilim adamları da bulunabilir. Bütün bunlar daha az müsamahalı bir rejime çağrı niteliğini kazanır. Bu rejim, bizim bildiğimiz vatandaşlık haklarını zedelemem için belli değerleri dikte edecek ve kolayca görevden uzaklaştırılmayacak bir rejimdir. Bu rejime çağrı yapan görüşlerin yukarıda isimleri zikredilmeyen düşünürlerine göre, ülkenin rekabet kabiliyetini garanti altına alacak sağlam ve istikrarlı bir hükümetin, moral bozucu sendikalardan yeşil barışa (greenpeace), hayvanseverlerden mahallî çevre koruma gruplarına ve siyasî partilere kadar sevimsiz menfaat gruplarını dinleme mecburiyetinde kalmaması bu rejimin sadece hoş bir yan etkisi olabilir.

OECD-Dünyası içinde bu tür otoriter eğilimlerin ne derecede güçlü olduğunu tahmin etmek kolay değil. Bir satıcının ya da taksi sürücüsünün belli bir ümitsizlik anında söylediği her şey onların ayrı bir rejim istedikleri manasına gelmez. İşaret edilen çözümlerden bazıları tamamen kanunlara uygun biçimde ve demokratik güçler vasıtasıyla da yerine getirilebilir. Birçokları hukuk ve düzenin (*law and order*) siyasete hakim olacağını hesaplıyor. Bunlar gelecekte kanun ihlâliyle daha sert, mücadele edileceğini düşünüyor (ki bu daima münferiden ifade edilmektedir). İdam cezasının gayet iyi gerekçelerle kaldırıldığı ülkelerde tekrar tatbik edilmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Küresel rekabet kabiliyetinin güvenceye alınmasını gerektiren intibak

safhasında nüfusun büyük bir kesimi sosyal desintegrasyonun bütün nahş tezahürleri ve güçlüklerine maruz kalmaktadır. Geleneksel siyasî partilere ve karar organlarına olan itimadın kaybolması da bununla bağlantılıdır. Günümüzde demokrasilerin değışimleri şiddete müracaat etmeden ve hukuk devleti prensiplerini zedelemeyen gerçekleştirebilme kabiliyeti çok şiddetli bir teste tabi tutulmaktadır. OECD-ülkelerinden hangisinde bir politikacının “Bana on yıl verin. Söz veriyorum ki, vagonlar zamanında kalkacaktır” diyeceğı merak edilmektedir.

5. Birkaç mütevazı teklif

Sadece tehlikelerden söz etmemeli, çözümler konusunda da düşünmeliyiz. Buraya kadar meselenin ne olduğı aşikar hale gelmiş olmalı:

1- Herkes için refah istiyoruz. Bu küresel rekabetin gereklerini kabul etmek zorunda olduğumuz anlamına geliyor.

2- Yurttaş toplumlarının sosyal bütünlük içinde olmasını ve bütün vatandaşları için aktif ve medeni/sivil bir hayatı mümkün kılmasını istiyoruz.

3- Hukuk devletini istiyoruz. Değişimlere ve eleştirel tartışmalara ve yeni ufukların aranmasına aynı şekilde açık olan siyasî kurumlar istiyoruz.

Ne var ki bu üç istek kendiliğinden birbiri ile bağdaşır mahiyette değil. Küreselleşmeye karşı verilecek zaruri cevaplar yurttaş toplumları için bir tehdit oluşturuyor. Anominin ilk tezahürleri, otoriter hevesin tekrar dirilmesine yol açıyor. Bu heves, Asya modeli ile daha da güç kazanıyor. O halde, refah, sosyal bütünlük ve siyasî hürriyet arasında dengeli bir ilişkinin muhafaza edilmesi için ne yapılabilir?

Poperci görüş kendisini, diğer hususların yanında, kapsamlı çözümlerden kaçınmada gösterir. Her kim ki bütün soruların cevabının kendinde olduğunu iddia ediyorsa,

aslında hiçbirine cevap vermemiş demektir. Toptancı çözümler genellikle meseleyi iyileştirmekten çok kötüleştirmektedir. Diğer yandan meselenin boyutları dikkate alındığında, bu faydalanılabilir cevaplar yetersiz olmanın ilerisinde bir yerde olmalıdır. Aşağıda analizimi biraz daha somutlaştırmak için getirdiğim 6 teklifin hepsi bu kategori içinde yer alıyor. Bu teklifler bir başlangıçtan daha fazlası değil.

Birincisi iktisadî tartışmalarda kullanılan dili değiştirmek mecburiyetindeyiz. Önde gelen iktisatçıların artık kullanmadıkları “ekonomizm” kavramını, kamusal tartışmalarda düşünmeden kullanmamız şarttır. Millî gelir artışı, sadece uluslararası organizasyonlar için değil hükümetler için dahi bir fetiş olmaya devam etmektedir. Böyle olduğu için, istihdam kapasitesinin ve seçmenlerin tatmininin iktisadî büyüme ile birlikte otomatik biçimde artmaması hayâl kırıklığına yol açmaktadır: Yüzde üçlük bir büyüme çok az miktarda yeni istihdam alanının ortaya çıkmasına yol açmakta ve hükümet hakkındaki kanaat yoklamalarındaki kötü neticeleri değiştirmemektedir. Bir şeyler eksik ve bazıları bunu “feel-good-factor” olarak isimlendiriyor. Refah, uzun bir zaman için iktisatta çok kullanışlı bir kelimeydi. Millî gelir hesaplamasını bulan Samuelson ve Arrow gibi büyük bilim adamları bu ölçütün faydaları kadar sınırlarından da söz ederler. Partha Dasgupta kısa bir zaman önce çıkan kitabında esas teması olan yoksulluk ile “well-being” saadeti karşılaştırmakta ve “social well-being”ten söz etmektedir. Kendinden önceki Amartya Sen ve kendinden sonraki Meghnad Desai gibi Dasgupta da refahın tespiti için millî gelirin kapsamadığı -insan hakları ya da demokrasinin durumunu gösteren ölçüler gibi- ilâve parametreler kullanmayı denemektedir. Refahın -daimi refah- kişi başına millî gelirden çok daha fazlası demek olduğu aşikardır. Saadet

duygusunu tespit edebilecek karmaşık bir ölçüm usulü geliştirmek için çok zaman ve enerji har-camamız gerekip gerekmediği tartışmalıdır. Ancak bu muhtemelen zannedildiği kadar değildir. Hükümetler ve uluslararası organi-zasyonlar gelecekte millî gelir rakamlarının yanında, eşitsizlik, iktisadî fırsatlar ve insan hakları konusundaki eğilimler gibi faktörleri de dikkate almalıdır. Münferit ve genellikle yanıltıcı rakamlar yerine ayrıntılı refah bilançosuna ihtiyacımız vardır.

İkincisi, çalışmanın niteliği değişiyor. Yakın bir gelecekte klasik manada mesleki kariyerler istisna haline gelecek. İnsanlar hayatları boyunca bir kere bir işe sahip olacak, sonra tekrar kaybedecek ardından tamgün ya da part-time istihdama tabi olacak. Eğitim ve meslek değiştirme programlarına katılacaklar. Bazı bakımlardan günümüzde kadınların yaşadığı tecrübeler, çok sayıda genç erkeğin düştüğü bir norm haline gelecek. Bu tür değişimlerin çok çeşitli etkileri var. Meselâ, sosyal haklar ve istihdam arasındaki bağlantı konusunda etkiler söz konusu: sosyal haklar belirli işlere bağlanamaz. Bu dönüşüm süreci, sadece - hayatın ilk gençlik dönemindekiler dahil-yaşanan bütün tecrübelerin istihdam piyasasında toplanabilmesi halinde mümkündür. Bu yeni iş dünyasında, genç insanların belli bir dönem reel istihdam piyasasına uygun ve düzenli bir istihdamla bağlantılı mesleki eğitime tabi olmaları bilhassa önemlidir. Eğitim her şey demek değildir. İnsanlar haklı olarak bundan ne kazanacaklarını soruyor. 16 ve 19 yaş arasındaki kritik dönemde eğitim ve mesleki faaliyet arasındaki kombinasyon önemlidir. Çünkü, genç insanların daha sonraki dönemlerde değişimlere uyma konusunda bir tecrübe ve motivasyon zemini ile teçhiz edilmesi bu kombinasyona bağlıdır.

Üçüncüsü, hakiki mağdurlar -altsınıf- neredeyse çözümsüz bir meseledir. İnsanların

çok az bir kısmı, sadece fırsatlar sunan bir ağ içindedir. İnsanlar mevcut fırsatları ilâve bir teşvik olmadan değerlendiremez. Hoşumuza gitmese de hakiki mağdurların birçoğunda tekrar istihdam piyasasına dönme ve böylece topluma dahil olma motivasyonu yoktur; çoğu ilgisiz hale gelmekte ve toplumun dışında yaşamaya alışmaktadır. Çaresizleri tekrar topluma dahil etmek için mümkün olan ne varsa yapılmalıdır. Ancak bundan daha önemli ve biraz daha farklı bir şey var; İngiliz milletvekili ve reformcusu Frank Field'ın ifade ettiği gibi, altsınıfa ait yarının teçhizatı yolu açılmalıdır. Halen çaresiz durumdakiler için belki gerekli olanları yapamayız, ama bir neslin daha aynı feci tecrübeyi yaşamasını her durumda engellemeliyiz. Herkesin bir mesleki eğitimden geçmesi bu istikamette atılmış bir adım olacaktır. İnsanların sosyal hizmet faaliyetinde çalıştırılmaları, belli şartlar altında, onların temel bir değişim içindeki toplumun değerlerine yaklaşmasına yardımcı olur. Diğer bir imkân ise konut yapımında alınacak tedbirlerle lokal toplulukların geliştirilmesi ve kamusal mekanların yaratılmasıdır.

Dördüncüsü, küreselleşme aynı zamanda merkezileşme anlamına gelmektedir. Bireyselleşme sürecinin yanında bir de merkezileşme süreci yaşanmaktadır. Aracı kurumlar ve merciler -yurttaş toplumunun bizzat kendisi de dahil olmak üzere- ciddi biçimde küreselleşmenin tesirlerine maruzdur. Başka bir ifadeyle, küresel rekabet içtimâî yapının tahribine yol açabilir. Ama buna mecbur değildir. Bireyselleşme ve merkezileşme çifte baskısı mahallî-lokal kabiliyetlerle karşılanabilir ve etkilenebilir. Burada mahallî-lokal kelimesini bilinçli olarak seçtim. Çünkü millet içindeki milletler -Wales, Quebec ya da Katalonien gibi- aynı etkiye sahip değil. Her ne kadar bunlar belki genel olarak aidiyet duygusunu güçlendiriyorsa da sosyal ve siyasî organizasyon

prensibi bakımından sadece bölünelere ve faydasız gerilimlere yol açmaktadır. (İfade edildiği biçimiyle “Europa der Regionen” Bölgeler Avrupası bu bakış açısından en iyi ihtimalle anlamsız ve en kötü ihtimalle bir hatadır.) Mahallî topluluklar mesleki eğitim için, küçük ve orta boy işletmeler için, şahsî teşebbüs ve katılım için, kamusal alanın güçlenmesi için -kısaca yurttaş toplumu için- iktisadî gerekliliklerin ihmal edilmediği pratik bir zemin sunmaktadır. İsviçre ve Almanya’daki bazı yerler bu konuda çok sayıda tecrübeye sahip; buna karşılık Fransa ve İngiltere mahallî yapılanmaların potansiyelini dikkate almamanın bedelini ödemektedir. Bu tür bir içtimâî yapılanmanın geliştirilmesi için tabii ki reçete çözümler yoktur. Ancak, vergi koymadan belediye başkanlarının seçimine kadar siyasî kimliğin bütün biçimlerinin buna katkıda bulunduğu malûmdur.

Beşincisi, mahallî etkinlik ekonomik katılım biçimlerinin oluşturulmasında önemli bir faktördür. Bilhassa ABD’de birçok iktisatçı bu görüşü reddeder. Onlara göre, yegane ortaklar işletmenin doğru yolda olmasını gözetlemeyen hisse senedi sahipleridir. Temel kültürel farklılıklar ve günümüzde hisse senedi sahiplerinin çoğunluğunun kurumlar olduğu gerçeği bir yana, katılımcılar işletme içindeki hisselerini kolayca satamamaları ile hisse senedi sahiplerinden ayrılırlar. Çalışanlar, beldeler, bankalar, hatta mal satanlar ve müşteriler şöyle ya da böyle bağlı oldukları işletmeye kolayca sırtlarını dönemezler. Hisse senedi yatırımcıları azami gelir elde ettikleri müddetçe, firmaların alınıp satılmasının, üstlenilmesinin, birleşmesinin, büyümesinin, küçülmesinin ya da feshedilmesinin önemsiz görüldüğü gayri insani bir dünyada belki ama, yaşadığımız dünyada bunu esneklik eksikliği olarak görmek mümkün değildir. İtimat ve öngörülebilirlik, dünyanın her yanında ticari ilişkilerde bir değere sahiptir.

Katılımcıların tanınması ve bağlanması buna pratik bir cevap teşkil etmektedir: İşletme meclislerinin oluşturulmasından yatırım kararlarına bankaların iştirakine, okul komisyonlarında ekonomi temsilcilerinden mahallî ticaret odalarının faaliyetlerine kadar. Bu tür organize katılımcı-ilişkileri bütünün sadece bir parçasıdır; bütün bunların vardığı nokta, bağlantıların anlaşılması ve nihayet insanların ekseriyetinin muhatap olduğu meseleler için bir şeyler yapması yönündeki temel tavidir.

Altıncısı, bu zamana kadar devletin rolü üzerinde durulmadı. Küresel piyasanın baş aktörleri transnasyonal şirketlerdir. Yurttaş toplumunun yaratıcı kaosuna duyulan sempatiden olsa gerek, burada devlet için bir rol öngörülüyor gibi. Tabii ve kuvvetle muhtemeldir ki devlet bir rol oynuyor. Devlet bazı liberal teorisyenlerin memnuniyetle kabul edecekleri gibi, sadece oyunun kurallarının korunduğunu gözetten bir hakem değil. Devlet ya da ilgili hükümetler en azından ekonomi ve toplum için ana hatları belirlemektedir.

Buna göre devlet özellikle kamusal alan için sorumludur. Kamu hizmetleri (*per definitionem*) tarifi icabı, devletin malî ve idarî katılımını gerektirir. Bu katılımın kendisini ifade biçimi, hem insani bir faaliyet olarak kamu hizmetine hangi değer biçildiği hem de kamu hizmetlerinin organizasyonu bakımından birçok şeye bağlıdır. Bazı OECD ülkeleri kamu hizmetleri modelini, hizmetlerin gereği gibi ya da iyi bir şekilde yapılmasını imkansız kılacak derecede genişletmiş olabilirler. Bu mümkündür. Ama, bu tecrübeye bir tepki olarak, işletme iktisadı prensiplerinin coşkuyla kamu hizmetleri sahasına aktarılmasının, hem hizmetleri hem de genel katılım potansiyelini zarara uğratmış olması da aynı şekilde mümkündür. Yeni bir denge bulunmalıdır. Herhalde bu konudaki çabalarda öncelikli sektörlerden birisi sağlık

hizmetleri sektörüdür. Çünkü sektörün insanlar için anlamı ve bedeli büyüktür ve bu sektör küresel gereklilikler ile lokal ya da millî imkânların bağlantı noktasında yer alır.

Burada dikkate alınması lâzım gelen birçok husustan, özellikle küreselleşmenin gerekleri konusunda kurumsal -belki de jeopolitik- cevaptan bahsedilmedi. Dünyanın bölgesel bloklaşmalar doğru gitmesi mümkün. Bu çalışmanın atfedildiği bir projenin zeminini oluşturan kültürel arayışlar bu tür bloklaşmaların anlamını açıkça ortaya koyuyor: Asya değerleri, Avrupa değerleri ve bunlarla bağlantılı olan her şey. Bu arada önümüzdeki on yılda, projenin Avrupa -ya da OECD dünyası- değer anlayışları açısından uluslararası, yani üniversal karakterini gözden ırak tutmamak gerekir. Çünkü biz herkes için refahtan, bütün ülkelerde yurttaş toplumundan ve insanların yaşadığı her yerde siyasî hürriyetten söz ediyoruz. Bunun için

de nihâî tahlilde korunmuş bölgeler değil bilâkis bir dünya ve onun kurumları söz konusudur.

NOTLAR

1 çn. Bürgergesellschaft=burjuva toplumu biçiminde de ifade edilmektedir. Ancak "burjuva toplumu" kavramının ve bundan sonra metinde geçen "Bürger" kelimesini burjuva biçiminde tercüme etmenin, yanlış çağrışımlara sebep olacağı düşünüldüğünden yurttaş, vatandaş kelimeleri tercih edilmiştir.

2 çn. Stratosfer: Yerden 10 ile 80 km arasında hava tabakası.

* Dahrendorf, Lord Ralf (1998) "Die Quadratur des Kreises-Freiheit, Solidarität ve Wohlstand", Aussenwirtschaft, 53. Jahrgang, Heft III, Zürich: Rüegger, s. 319-345. Makale, Jaegger, F./W. Stier (Hrsg.) (1998) Neue Konturen einer liberalen Wirtschaftspolitik, Zürich:Rüegger eseri hakkında yazılmıştır.

Çeviren: Kadir Koçdemir

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

28 Şubat Süreci

"Ben bu kitapta '28 Şubat Süreci' olarak bilinen döneme tanıklık ederken, siyasette, medyada, akademyada ve toplumun diğer kesimlerinde ortaya çıkan, buyruk almaya hazır, uysal, hatta dalkavukça tutumların bir askerî vesayet rejimini nasıl besleyip büyüttüğünü anlamaya yardım edecek birçok malzemeyi de okuyucunun dikkatine sunuyorum. Umuyor ve temenni ediyorum ki, Türkiye günün birinde gerçekten normal bir rejime geçerse, bu karanlık dönemin sadece açıkça destekçisi olanları değil, aynı zamanda baskılar karşısında sessiz kalmak suretiyle 28 Şubat rejimine destek verenleri de toplum olarak hatırlarız.

Bu kitap işte böyle bir hatırlatıcı olmayı da umuyor."

"28 Şubat Süreci"nin, Anayasa Hukuku ve siyaset bilimi açısından bir dönemi en iyi şekilde tahlil eden ve tarih düşüren bir eser olarak anılacağına inanıyoruz.

Yeni Türkiye Yayınları

Abdullah Cevdet Sok. No: 33/7 Çankaya/ANKARA